

FLICK LÁSZLÓ – GÖMBICZ NÁNDOR

A város-vidék ellentét reneszánsza

Útban a modern városállamok felé?

A világ számos országában megfigyelhető az a jelenség, hogy a vidék és a városok lakossága különbözőképpen voksol a választások alkalmával. Sok esetben olyan nagy a különbség, mintha egy országon belül párhuzamosan két különböző felfogású nemzet élne. Az legaktuálisabb példája ennek az Amerikai Egyesült Államok elnökválasztása, ahol ismét felszínre tört a liberális „városállamok” és a konzervatív vidék küzdelmének évtizedes hagyománya. A jelenség nem egyedi, a város-vidék törésvonal – vagy kifejezőbb megnevezéssel élve város-vidék ellentét – Európában is a reneszánszát éli, amit a közelmúlt magyar, lengyel, francia és brit választási és népszavazási eredményei is visszaigazoltak. Az ebben rejlő hatalmi potenciált a liberális politikai elit is felismerte, hiszen épp napjainkban igyekszik megteremteni a legjelentősebb szavazóbázisát tömörítő városok „autonómiáját”: azzal, hogy széles körű lehetőséget kíván biztosítani az önkormányzatok közvetlen európai uniós támogatásának. Lényegében modern városállamokat hoznának létre, azaz egyfajta „államokat az államokban”. A nagyobb önkormányzatok ugyanis – méretüknek is köszönhetően – tág hatáskörökkel és széles körű pénzügyi lehetőségekkel hatékony ellenpólust képezhetnek a mindenkori tagállami kormányokkal szemben, ami elsősorban akkor bír kiemelt jelentőséggel, ha utóbbiakat – a választók demokratikus döntésének értelmében – éppen jobboldali és nemzeti konzervatív politikai erők vezetik.

Tanulmányunkban először ismertetjük a város-vidék törésvonal elméleti hátterét, majd konkrét választási eredményeken keresztül mutatjuk be ezen ellentét gyakorlati érvényesülését. Utóbbiak kapcsán kiemelt terjedelemben foglalkozunk a Magyarországon megrendezett 2018-as országgyűlési, valamint a 2019-es európai parlamenti választás eredményeinek elemzésével.

A törésvonal-elmélet lényege

A törésvonal-elméletek a politikatudomány egyik legismertebb területét jelölik, amely Seymour M. Lipset és Stein Rokkan elméletén alapul,¹ melyből kiindulva számos egymástól eltérő törésvonal-meghatározás született az utóbbi fél évszázadban.² Az említett szerzőpáros 1967-ben rámutatott arra a négy klasszikus törésvonalra, melyek leginkább meghatározták koruk társadalmi és politikai konfliktusait: a többségi és kisebbségi kultúra közötti, illetve az állam és az egyház közötti törésvonal a nemzeti forradalmakkal, a munkások és tőkészek közötti, illetve az agrárius termelők és ipari vállalkozók közötti törésvonal pedig az ipari forradalmakkal jött létre. Ma ezek az etnikai konfliktusokban, a vallási különbségekben, a munkások és munkaadók közötti feszültségekben, illetve a város és a vidék ellentétében törnek felszínre.

A város-vidék törésvonal elméleti háttere

A tanulmányunk szempontjából releváns, s a 20. század első felét meghatározó város-vidék ellentét lényegét Lipset és Rokkan a mezőgazdasági termelők és az ipari vállalkozók „konfliktusában” látta, mely azon alapult, hogy „a földművesek a lehető legjobb áron akarták eladni áruikat, és alacsony áron megvenni, amire szükségük volt az ipari és városi termelőktől.”³ A vidék-város törésvonal politikai kifejeződése azonban eltérő volt az egyes országokban. Franciaországban, Olaszországban és Spanyolországban például ritkán jelent meg közvetlenül pártellentétekben, a szerzők által vizsgált öt északi országban viszont hagyományosan a városok dominálták a politikát, és a demokratikus, illetve parlamentáris kormányzásért folyó küzdelem összefüggött a földművesek mozgósításával, valamint a központi elittel szembeni elégedetlenség kifejezésével. Mindemellett a fentebb említett gazdasági ellentétek is megjelentek, amikor a mezőgazdasági termelők is beléptek a piacgazdaságba. Ennek

1 Lipset–Rokkan 1967.

2 Ennek egy áttekintése: Róna 2008.

3 Lipset–Rokkan 1967, 21. „The peasants wanted to sell their wares at the best possible prices and to buy what they needed from the industrial and urban producers at low cost”.

eredményeként jöttek létre az agrárpártok, melyek a törésvonalak nyomán a munkáspártokkal szemben sem tudtak a városi konzervatívokkal összefogni. A szerzők szerint ott jöttek létre a meghatározó agrárius (vidéki) pártok, ahol az erős kulturális ellentétek elmélyültek és erősítették a gazdasági konfliktusokat.

A város-vidék törésvonal átalakulása

Lipset és Rokkan szerint az 1960-as évek pártrendszerei többségében még tükrözték az 1920-as évek törésvonal-szerkezetét. Híres „befagyási” tézisének lényege, hogy csak a négy törésvonalat tükröző pártok képesek túlélni egy ilyen hosszú időszakot. A szerzőpáros elméletét – azaz a pártrendszer törésvonalak általi meghatározottságát – azonban már 1969-ben kritikával illette Giovanni Sartori. Az olasz politikatudós szerint nem a társadalmi konfliktusok következtében jöttek létre a pártok, hanem éppen ellenkezőleg: a pártok maguk is képesek voltak átpolitizálni és relevánssá tenni az éppen elhalványulóban lévő törésvonalakat.⁴ A kritika azonban nem a törésvonalak létéről, hanem azok politikai pártrendszerhez fűződő viszonyáról szólt.

A 60-70-es évek óta azonban számos olyan folyamat ment végbe, melyek jelentős hatással voltak a társadalmi törésvonalakat meghatározó konfliktusokra. A nyugati jóléti államok kiteljesedtek, a mezőgazdasági és ipari szektor veszített korábbi szerepéből, utat tört a szolgáltatói szektor, valamint beléptünk az információs társadalom és gazdaság korába. Ezzel párhuzamosan a hagyományos munkásosztály megszűnt, elindult a polgárosodás és a városiasodás folyamata, a marxista osztályfogalom pedig egyre kevésbé bírt relevanciával. Mindemellett a növekvő társadalmi mobilitás csökkentette az osztályalapú szolidaritást és polarizációt; a polgárosodással a munkásosztály is középosztályszintű életmódot kezdett folytatni; a társadalmi osztályokat politikailag fragmentáló új törésvonalak megerősödtek; az egyre kiterjedő oktatásnak köszönhetően az osztályalapú válaszoktól függetlenedő választói döntések születtek; a környezetvédelemhez és emberi jogokhoz hasonló új témák felkarolá-

⁴ Sartori 1969.

sával megrendült az osztályalapon szerveződő pártok egysége; valamint ezzel együtt létrejött egy úgynevezett „középosztály-baloldaliság”.⁵

A törésvonalak tehát változni kezdtek, s ma már a „befagyasztási tézis” sem állja meg a helyét. Részben a fentebb említett folyamatok következtében a hagyományos pártok karaktere módosult: a társadalmi tagság átalakulásával és a középosztályosodás folyamatával párhuzamosan a korábbi tömegpártok gyűjtő vagy más néven néppártokká (*catch-all parties*) alakultak, melyek már nem rendelkeznek stabil társadalmi bázissal.⁶ Mindemellett a hagyományos pártokon kívül olyan pártalakulatok is megjelentek, amelyek nem illeszthetők a klasszikus törésvonalakat tükröző pártok elméleti keretébe, mint például a rendszerellenes (*anti-establishment*), illetve a konkrét kérdések és témák köré szervező „egytémájú” (*single-issue*) pártok. Utóbbiak közé tartoznak a zöldpártok, a nyugdíjaspártok, a kalózpártok és egyes viccpártok.

Az osztály- és vallási törésvonalak létének érvényessége tehát megkérdőjeleződött, ami elsősorban a hagyományos ipari kor végének és a szekularizáció térhódításának tudható be. Ez az átmenet a második világháború utáni új generáció értékrendjének változásával járt, melyet Inglehart „csendes forradalomnak” nevezett.⁷ A választók többségének élete részévé vált a középosztálybeli életforma, és a materiális értékekkel szemben már egyre inkább a posztmateriális tényezőket kezdték előnyben részesíteni. Ezt erősíti az is, hogy egyre kevesebben dolgoznak a mezőgazdaságban: a Világbank adatai szerint az Európai Unióban 1991-ben még az összes foglalkoztatott 11 százaléka dolgozott ebben a szektorban, 2020-ra azonban már 4 százalékra csökkent az arányuk.⁸ Ennek következtében a vidék-város törésvonal alatt ma már nem elsősorban a 60-as évekbeli, ipari vállalkozó – mezőgazdasági termelő ellentétére gondolunk. A törésvonal mai karaktere átalakult, így a klasszikus törésvonal-elméleteket jellemző csoportszavazás helyett sokkal inkább a választó értékrendjéhez közelebb álló pártra való szavazás jelensége érvényesül.

5 Knutsen 2006, 1–12.

6 Katz–Mair 1995.

7 Inglehart 1977.

8 <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS?locations=EU>

Progresszív nagyvárosok vs. konzervatív vidék

Többek között a városiasodás gazdasági hatásaira vezethető vissza a manapság szemmel láthatóan erősödő város-vidék törésvonal, s az sem túlzó állítás, hogy manapság a reneszánszát éli a város-vidék ellentét. Mára ugyanis jelentős gazdasági különbségek alakultak ki a hatalmas agglomerációval körülvett metropoliszok és a kisebb településekből álló, vidéki régiók között, ami politikai feszültségek forrásául is szolgál.⁹ A több lehetőséggel és jobb megélhetéssel kecsegtető nagyvárosok és metropoliszok ugyanis vonzzák a munkaerőt, így mára a nagyvárosokba, valamint azok agglomerációjába költözők váltak a globalizáció jobban megfizetett, első számú nyerteseivé. Ezzel szemben a kisvárosok és a községek lakói kevésbé érintettek a nemzetközi gazdasági integrációban.

A nagyvárosok és a „pszichológiai liberalizmus”

Az eltérő településtípusok eltérő életmódot is jelentenek egyben. A be-
rögzült kulturális mechanizmusokon keresztül a városi és a vidéki szokások közvetlenül befolyásolják az állampolgárok gondolkodását, legyen szó nemzeti öntudatról, vallásról, családpolitikai kérdésekről vagy akár a hagyományos kulturális szokásokhoz való hozzáállásról. Ezt a jelenséget szomszédsági hatásnak (*neighbourhood effect*) nevezi a szakirodalom. Eszerint a közvetlen kommunikáció hasonló választói magatartáshoz vezet, azaz egy adott településen együtt élő személyek megosztják egymással a nézeteiket, ezáltal befolyásolva egymást. Ez a hatás nem csupán a hasonló társadalmi helyzetűek között áll fenn, azaz egy településen belül a különböző társadalmi helyzetűekre is ugyanúgy hat,¹⁰ legyen szó nagyvárosokról vagy éppen községekről. A politikai földrajz megközelítése szerint a külváros általában a szabadidős tevékenységek lehetőségeit, a belváros pedig többnyire a munkalehetőségeket teremti meg. A külváros ez alapján alkalmasabb a hagyományos családmódel preferálására, míg a belvárosi környezetben a progresszív szemlélet kerül előtérbe.

⁹ Kriesi et al. 2008.

¹⁰ Ignácz–Szabó 2014.

A választópolgárok lakókörnyezete ebből a szempontból összefüggésben áll a politikai preferenciákkal. A városi elidegenedés szociálpszichológiai elmélete szerint a városi élet „a hagyományos társadalmi erkölcstől való eltérésre ösztönöz”,¹¹ miáltal jobban kedvez a pszichológiai liberalizmusnak. Georg Simmel már 1903-ban írt a metropoliszok által teremtett sajátos pszichológiai körülményekről.¹² A nagyvárosi embert sokkal több inger éri, amivel szemben közönnyel védekezik. Emellett kevésbé van lehetősége szoros kötelékek kialakítására, mint a szűkebb közegekben. A nagyobb közösségi kör egyben újfajta egyéni szabadságot feltételez: míg a városiasodás előtti, feudális időkben az számított szabad embernek, aki a közösség szabályain belül élt, addig a városi ember eltávolodik ezektől. A „testi közelség és a tér szűkössége csak még láthatóbbá teszi a mentális távolságot”.¹³ A modern városi életre ezért szoktak feministák, LMBTQ személyek és egyéb nonkonformista csoportok szabadságának oázisaként hivatkozni.¹⁴ A városi ember progresszív politikai preferenciáinak alapja tehát egyfelől a metropoliszok által feltételezett pszichológiai liberalizmus. A térbeli szűkösség visszatérő érv a politikai földrajz kutatói részéről, amely részben pszichológiai megalapozottságú. A város-vidék el-lentét tehát már nem csupán a gazdasági és érdekalapú konfliktusokra, hanem a nagyvárosok sajátosságaira vezethető vissza. A távolság szerepe szintén meghatározó lehet, hiszen két egymástól távol lévő populáció között kevésbé alakul ki személyes információcsere. A kevésbé sűrűn lakott területeken kevesebb az interakció, ezért nagyobb az interdependencia, azonkívül a megszokott gondolkodás- és magatartásmód is hosszabb távon marad fenn, ami összefüggésben áll a konzervatív szemlélettel.¹⁵

11 Gimpel et al. 2020, 1346. idézi C. S. Fischert (1984): „encourages deviation from traditional social morality”.

12 Simmel 1950 [1903].

13 Kiemelés: Simmel i. m. „This is because the bodily proximity and narrowness of space makes the mental distance only the more visible.”

14 Gimpel et al. 2020, 1348.

15 Gimpel et al. 2020, 1349.

A város-vidék ellentét reneszánsza

Lipset és Rokkan egyik legfontosabb felismerése az volt, hogy vannak olyan társadalmi konfliktusok, melyek jelentősebbek a többinél: erősebben polarizálják a politikai rendszert, és idővel változni is képesek. A város-vidék törésvonal is kétségkívül ezek közé tartozik. Mivel nem alakult ki konszenzus mindenkori, változatlan törésvonalakról, azok egyik leggyakrabban használt meghatározását Bartolini és Mair ismert feltétel-rendszeréhez szokták kötni.¹⁶ Eszerint releváns törésvonalakról három egymást erősítő feltétel együttes fennállása esetén beszélhetünk. Ennek értelmében a konfliktusnak három szinten kell léteznie: a választók szociodemográfiai összetételében megjelenő empirikus szinten, a társadalmi csoportok identitását alakító értékek összességét megjelenítő normatív szinten, valamint a szavazók és az elit közötti kapcsolatot intézményesítő szervezeti szinten. Az utóbbi évtizedek egyik figyelmet keltő jelensége, hogy bár a meghatározó törésvonalak jelentős változáson mentek keresztül, a város-vidék ellentét mégis mintha reneszánszát élné. A lakhely méretével szoros összefüggést mutat (empirikus szint) a választói értékrend és preferencia (normatív szint), mely a pártok (szervezeti szint) választási eredményeiben is tükröződik. Nemzetközi jelenség, hogy a baloldali, liberális és progresszív ideológiát képviselő pártok a nagyobb, sűrűbben lakott városokban az erősebbek, míg a jobboldali, konzervatív erők a nagyobb számban lévő, de kisebb településeken rendelkeznek nagyobb támogatottsággal. A választási térképeken az országok gyakran a konzervatív erők színét veszik fel, melyen foltokban tűnnek fel a liberális városállamok.

Nemzetközi példák sora támasztja alá a város-vidék ellentét reneszánszát

A város-vidék ellentét reneszánszát számos választási eredmény is alátámasztja. Elég, ha csak az Amerikai Egyesült Államok, Kanada, az Egyesült Királyság, Franciaország vagy éppen Lengyelország példáját vesszük ala-

¹⁶ Bartolini–Mair 1990.

pul. Ezekben az országokban a város-vidék ellentét elnökválasztásokon, parlamenti választásokon és népszavazásokon is ugyanúgy tört a felszínre: vidéken a jobboldali, konzervatív szavazók, a városokban pedig a baloldali és liberális választók voltak többségben.

Az USA-ban a városokban erősek a demokraták, Kanadában szeparatista mozgalmak felerősödéséhez vezetett a város-vidék ellentét

Az Amerikai Egyesült Államokban az államok általában pirosak (republikánusok), a városok pedig kékek (demokraták) a választásokat követően.¹⁷ Egy 2014-ben készült kutatás szerint az 51 darab 250 ezernél nagyobb népességű amerikai városból mindössze 10 település lakosai hajlottak inkább konzervatív irányba.¹⁸ A 2016-os elnökválasztás is jól tükrözte, hogy a demokraták legfőbb szavazóbázisát a nagy metropoliszok központjai és a környező külvárosi részek adják, az ott lakók azok, akik politikai és társadalmi kérdésekben liberális attitűddel rendelkeznek. Mindezt a 2020-as elnökválasztás is megerősítette: a négyzetméterenként 100 főnél kisebb népsűrűségű megyékben a demokrata Joe Biden átlagosan mindössze 30 százalékot szerzett, míg a négyzetméterenként 2000 főnél nagyobb népsűrűségű területeken 55 százalékot ért el.¹⁹

Kanadában a 2019-es parlamenti választás során olyan feszültségekhez vezetett a város-vidék ellentét, melyek egy „két Kanada” létrejöttét vizionáló mozgalom újraéledéséhez vezettek. A Liberális Párt a nyugati, elsősorban konzervatív többségű vidéki területeken vereséget szenvedett, míg a keleti, városiasabb területeken meg tudta tartani pozícióit.²⁰ A nagyvárosi bázissal rendelkező liberális kormányzat ráadásul a karbonkibocsátás csökkentését és a gazdaság olajipartól való függetlenedését tűzte ki célul, ami szemben állt a konzervatív régiók érdekeivel.²¹ Ennek következtében a keleti metropoliszok, illetve a nyugati vidék közötti kul-

17 Graham 2017.

18 Tausanovich–Warshaw 2014.

19 <https://qz.com/1927392/the-rural-urban-divide-continues-to-be-the-story-of-us-politics/>

20 <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>

21 <https://www.theguardian.com/world/2019/nov/25/wexit-alberta-canada-independence-separatism>

turális ellentét is felerősödött, újra aktualizálva a szeparatista mozgalmakat. A legismertebb szerveződés Wexit néven indult, s a négy legnyugatibb tartomány kiválását tűzte ki célul. Ez utóbbi gondolat a Konzervatív Párt szavazói körében is vonzóvá vált.²²

Az Egyesült Királyságban, Franciaországban és Lengyelországban is vidéken erősebb a jobboldal

A szakításhoz vezető értékkülönbségek kapcsán sokkal közelebbi példát szolgáltat az Egyesült Királyság, mely a 2016-os Brexit népszavazással az előző bekezdésben említett Wexit névadója is volt egyben. Az EU-tagságról szóló népszavazás során – kivételesen magas részvételi arány mellett – a kisebb városok lakói inkább a kilépés, míg a városiak inkább a maradás pártján álltak. A város-vidék ellentét a brit parlamenti választásokon is megmutatkozott, hiszen 2010-ben a nagyvárosokon kívüli, vidéki szavazópolgárok 40 százaléka, míg 2017-ben már 48 százaléka szavazott a konzervatívokra. Ezzel szemben a Munkáspárt a nagyvárosi választók körében 2010-ben 35, 2017-ben pedig már 49 százalékos támogatottságot tudhatott magáénak.²³ Mindemellett London már 1997 óta a Munkáspárt egyik legfőbb bázisának számít.²⁴

A város-vidék ideológiai törésvonal emblematis példája a 2017-es francia elnökválasztás is, melynek második fordulójában a nemzeti radikális Marine Le Pen és a liberális Emmanuel Macron küzdelme mutatott rá a politikai verseny területi dimenziójára. Míg az 5000-nél kisebb lélekszámú településeken egyértelműen a szuverenitáspárti és bevándorlásellenes Le Pen, a lakosság szám növekedésével együtt pedig a föderációpárti és bevándorláspárti Macron támogatottságának növekedése volt megfigyelhető. Párizsban előbbi mindössze 5, utóbbi közel 35 százalékos támogatottságot szerzett.²⁵

22 <https://www.cbc.ca/news/canada/calgary/wexit-canada-separation-conservatives-1.5638244>

23 <https://www.bbc.com/news/election-2019-50417767>

24 <https://www.mylondon.news/news/zone-1-news/general-election-2019-london-votes-17414929>

25 Emanuele 2017.

Végezetül egy Magyarországhoz közelebbi példa a 2020-as lengyel elnökválasztás második fordulója. A jobboldali konzervatív Andrzej Duda a vidék szavazatainak 63 százalékát tudhatta magáénak, míg a városokban a szavazópolgárok kevesebb mint 44 százaléka támogatta. Duda különösképpen azokban a közösségekben nyerte el a szavazók szimpátiáját, melyek lakosságának száma nem haladja meg az 5000 főt. Azokban a városokban azonban, amelyekben a lakosságszám meghaladja a fél milliót, csupán a szavazatok 33 százalékát tudta megszerezni.²⁶ A törésvonal mentén nincs akkora polarizáció, mint az Egyesült Államokban vagy Franciaországban, ugyanakkor a választást kísérő politikai narratíva kiélezte a város és vidék ellentétét. A német média egy része is a liberális terminológiát használva számolt be a lengyel elnökválasztásról, amit a „populisták” és a „szabad városok” közötti harcként értelmeztek, melyben az utóbbiak a nyitottságot, a toleranciát és a demokráciát védik.²⁷ Duda győzelme után pedig a városi szavazók körében – „nem veszek lengyeltől” szlogen alatt – elindult egy kezdeményezés, mellyel elsősorban a mezőgazdaságra szakosodó vidéki szavazókön kívántak bosszút állni.²⁸

A magyar választási eredmények is tükrözik a város-vidék ellentétet

A választói magatartásban megjelenő város-vidék különbség – vagy provokatívabb megfogalmazással élve ellentét – a 21. század második évtizedének végén megrendezésre kerülő magyar választás eredményeiben is megmutatkozott, ami szintén alátámasztja e törésvonal aktualitását: minél kisebb településtípust vizsgálunk, annál népszerűbbek a jobboldali, nemzeti konzervatív és kereszténydemokrata értékeket képviselő politikai erők. Fordított esetben ugyanakkor a baloldali és liberális értékrendet valló pártok erősödését mutatják a választástörténeti adatok. A tendencia

²⁶ <https://www.money.pl/gospodarka/wybory-2020-niecale-pol-miliona-glosow-roznicy-duda-wygrywa-w-50-przegrywa-w-500-6531608771139201a.html>

²⁷ <https://www.dw.com/pl/der-spiegel-o-wyborach-w-polsce-bunt-metropolii/a-54047779>

²⁸ <https://wpolityce.pl/polityka/509450-polskiego-nie-kupuje-czyli-zemsta-miasta-na-rolnikach>

a hazai viszonylatban kiemelkedően magas, a 70,2 százalékos hazai részvételt²⁹ hozó 2018-as országgyűlési választáson és a jóval kisebb, 43,6 százalékos megjelenési arány miatt a pártok törzstáborát jobban megmutató 2019-es EP-választáson is megmutatkozott. A megfelelő összehasonlítás érdekében a parlamenti választás esetében is kizárólag a listás választási eredményeket vettük figyelembe, azaz a 2018-as országgyűlési választás egyéni választókerületi eredményei és a 2019-es önkormányzati választás nem képezi jelen elemzésünk tárgyát. Bár a város-vidék ellentét ez utóbbiak esetében is kimutatható lenne, a jelöltek népszerűsége vagy éppen-séggel népszerűtlensége mégis torzítaná a pártok valós támogatottságát mutató adatokat.

Fontos megjegyezni, hogy a város-vidék különbség a választási részvételi hajlandóság tekintetében is jól azonosítható mintázatot mutat: a nagyobb, és többségében baloldali és liberális szavazókat tömörítő településeken jellemzően aktívabbak a szavazók, ennek okai vizsgálata ugyanakkor nem képezi jelen elemzésünk tárgyát.

1. táblázat. A választási részvétel megoszlása³⁰

	<i>Budapest</i>	<i>Megyei jogú városok</i>	<i>Kisebb városok</i>	<i>Községek</i>
'18-as parlamenti választás	75,80 százalék (1,0 millió fő)	72,85 százalék (1,18 millió fő)	69,77 százalék (1,87 millió fő)	65,71 százalék (1,52 millió fő)
'19-es EP-választás	52,51 százalék (690 ezer fő)	45,45 százalék (715 ezer fő)	41,13 százalék (1,1 millió fő)	39,40 százalék (935 ezer fő)

Vidéken a legerősebb a jobboldal

Magyarországon a Fidesz–KDNP számít az egyetlen olyan politikai erőnek, amely következetesen jobboldali, nemzeti konzervatív és kereszténydemokrata értékrendet képvisel. Az Orbán Viktor vezette politikai erő a 20. század vége óta kormányon és ellenzékben is ugyanezen elvek szerint határozta meg a politikai fundamentumait. Ennek megfelelően a jelenlegi kormánypártok mind a mai napig vidéken a legerősebbek, azaz

29 A magyarországi lakcímmel rendelkező választópolgárok megjelenési aránya.

30 A valasztas.hu adatai alapján.

elsősorban a kisebb településeken élő választópolgárok többségének szavazata biztosította a pártszövetség 2018-as és 2019-es nagyarányú választási győzelmeit.

A 2018-as országgyűlési választáson a Fidesz–KDNP a községekben (9,1 százalékponttal) és a kisebb városokban (0,9 százalékponttal) túlra felül a 47,4 százalékos országos listás hazai eredményét,³¹ míg Budapesten (9,2 százalékponttal), valamint a megyei jogú városokban (4,1 százalékponttal) szerepelt gyengébben (2. táblázat). A községekben tapasztalt kormánypárti fölényt a százalékos arány mellett az is jól szemlélteti, hogy a Fidesz–KDNP 2347 faluban ért el legalább 50 százalékos hazai listás eredményt, ami a 2808 kistélepülés 83,6 százalékának felel meg.

2. táblázat. A Fidesz–KDNP országos listás szavazatainak megoszlása a 2018-as országgyűlési választáson³²

<i>Budapest</i>	<i>Magyei jogú városok</i>	<i>Kisebb városok</i>	<i>Községek</i>
38,2 százalék (378 ezer szavazó)	43,3 százalék (501 ezer szavazó)	48,3 százalék (880 ezer szavazó)	56,5 százalék (851 ezer szavazó)

Ugyanez a tendencia volt tapasztalható az egy évvel később megrendezett, de közel 27 százalékponttal kisebb részvételt hozó – azaz elsősorban a pártok törzsszavazóit megmozgató – EP-választáson is, ahol a jelenlegi kormánypártok még jobb arányokat értek el: az Orbán Viktor vezette politikai erő országos összesítésben 52,6 százalékos eredményt ért el, melynél a fővárosban 11,4 százalékponttal, a megyei jogú városokban pedig 4,6 százalékponttal teljesített gyengébben. Ezzel szemben a kisebb városokban 0,8 százalékponttal, a községekben pedig 8,5 százalékponttal jobban szerepelt (3. táblázat). Bár a kisebb városok összesített eredménye nem mutat kiemelkedő Fidesz–KDNP-főlényt, a kormánypártok beágyazottságát jó mutatja, hogy az elsősorban a törzsszavazókat megmozgató voksoláson 252 kisebb városban ért el legalább 50 százalékos szavazatarányt. Mindez a 322 ilyen település 78,3 százalékának feleltethető meg.³³

31 A hazai listás eredmény nem tartalmazza a magyarországi lakóhellyel nem rendelkező választópolgárok számát, akik levélszavazatok útján adhatják le a szavazataikat.

32 Hazai listás eredmény a valasztas.hu adatai alapján.

33 Összehasonlításként: a kiemelt, 70,2 százalékos részvétel mellett megrendezett parlamenti választáson 168 egyéb városban szerzett legalább 50 százalékos eredményt a Fidesz–KDNP, ami a 322 ilyen település 52,2 százalékának feleltethető meg.

Ezen a téren a községekben megfigyelhető arány is javul az Orbán Viktor vezette politikai közösség szempontjából, mely a 2808 faluból 2555-ben szerezte meg legalább az érvényes szavazatok felét. Ez utóbbi kiemelkedően magas, 90,1 százalékos aránynak felel meg.

3. táblázat. A Fidesz–KDNP országos listás szavazatainak megoszlása a 2019-es európai parlamenti választáson³⁴

<i>Budapest</i>	<i>Megyei jogú városok</i>	<i>Kisebb városok</i>	<i>Községek</i>
41,2 százalék (283 ezer szavazó)	48,0 százalék (341 ezer szavazó)	53,4 százalék (571 ezer szavazó)	61,1 százalék (567 ezer szavazó)

Érdemes megemlíteni, hogy az országos eredményhez viszonyított különbségek a kiemelten magas részvételt hozó országgyűlési és a jóval kisebb aktivitást kiváltó EP-választás esetében is hasonlóak voltak, bár Budapesten némileg nagyobb volt a differencia az uniós választáson. A Fidesz–KDNP a fővárosban 9,2, illetve 11,5 százalékponttal, a megyei jogú városokban pedig 4,1, valamint 4,6 százalékponttal teljesített gyengébben az országos eredményénél. Ezzel szemben a kisebb városokban 0,9, illetve 0,8, míg a községekben 9,1, valamint 8,5 százalékponttal szerepeltek jobban a kormánypártok.

Fontos kiemelni, hogy a 21. századi magyar politikában a Jobbik Magyarországért Mozgalom is vállaltan jobboldali értékrenddel tudott érvényesülni, és 20 százalékos középpárttá válni. Igaz, hogy a Jobbik – a Fidesz–KDNP mérsékelt politikájával ellentétben – radikális jobboldali politikát folytatott, üzeneteivel ugyanúgy elsősorban a vidéki szavazók körében volt népszerűbb, mint az Orbán Viktor vezette politikai közösség. S bár a Jobbik a 2016-os tisztújítása után már egyértelműen a balliberális pártok szavazóinak megszólítására is egyre nagyobb hangsúlyt fektetett, a 2018-as országgyűlési választáson még mindig alapvetően jobboldali politikai erőnek tűnhetett a választópolgárok szemében. Ennek megfelelően a párt szavazótáborában a vidéki szavazók voltak többségben: az egykori radikális jobboldali, de mára a balliberális oldalba betagozódott politikai erő a kisebb városokban (22,4 százalék) és a községekben (21,6 százalék) szerepelt jobban a 19,8 százalékos országos hazai eredményénél, a megyei

34 A valasztas.hu adatai alapján.

jogú városokban (19,8 százalék) ugyanolyan eredményt ért el, Budapesten ugyanakkor jóval kevesebb szavazó bizalmát nyerte el (13 százalék). Hasonló arányokat hozott a 2019-es EP-választás is, ahol a parlamenti választást követő pártszakadás után – több mint 13 százalékpontot csökkenve – 6,3 százalékra esett vissza a párt szavazataránya, de továbbra is vidéken maradt erősebb a baloldali fordulatot felpörgető Jobbik (4. táblázat).

4. táblázat. A Jobbik országos listás szavazóinak megoszlása³⁵

	<i>Budapest</i>	<i>Megyei jogú városok</i>	<i>Kisebb városok</i>	<i>Községek</i>
2018-as parlamenti választás	13,0 százalék (128 ezer fő)	19,8 százalék (229 ezer fő)	22,4 százalék (409 ezer fő)	21,6 százalék (326 ezer fő)
2019-es EP-választás	3,2 százalék (22 ezer fő)	6,2 százalék (44 ezer fő)	7,4 százalék (79 ezer fő)	8 százalék (75 ezer fő)

A jobboldali politikai erők kapcsán érdemes még megvizsgálni a Jobbik 2018-as pártszakadása után megalakult Mi Hazánk Mozgalom szavazóinak településtípusok szerinti megoszlását is. A Toroczkai László vezette párt a Jobbik eredeti, radikális jobboldali ideológiáját felvállalva először a 2019-es EP-választáson indult, és 114 ezer szavazót vitt el az „anyapártjától”. Jobboldali politikai közösségként a Mi Hazánk is vidéken volt erősebb, ami szintén visszaigazolja azt a tényt, hogy a kisebb településeken élő választópolgárok többsége alapvetően jobboldali beállítottságúnak tekinthető. A párt országosan 3,3 százalékos eredményt ért el, a szavazóinak településtípusok szerinti megoszlása pedig a Jobbikéhoz hasonlított: a Mi Hazánk a kisebb városokban (3,7 százalék) és a községekben (3,8 százalék) szerepelt jobban az országos eredményénél, a megyei jogú városokban (3,3 százalék) ugyanúgy teljesített, Budapesten viszont arányaiban kevesebb (2,3 százalék) választót tudott megszólítani (5. táblázat).

5. táblázat. A Mi Hazánk országos listás szavazóinak megoszlása a 2019-es európai parlamenti választáson³⁶

<i>Budapest</i>	<i>Megyei jogú városok</i>	<i>Kisebb városok</i>	<i>Községek</i>
2,3 százalék (16 ezer fő)	3,3 százalék (23 ezer fő)	3,7 százalék (39 ezer fő)	3,8 százalék (35 ezer fő)

35 A valasztas.hu adatai alapján. A parlamenti választás esetében a hazai listás eredményt vetjük alapul.

36 A valasztas.hu adatai alapján.

Budapest a balliberális erők legfőbb bázisa

Míg a jobboldali szavazók aránya vidéken magasabb, addig a balliberális beállítottságú választók Budapesten felülprezentáltak. A hazai viszonylatban kiemelkedően magas, több mint 70 százalékos részvételt hozó 2018-as országgyűlési választáson az MSZP-P, az LMP, a DK, a Momentum és az Együtt esetében is tényszerű az az állítás, hogy minél kisebb településtípusról beszélünk, annál alacsonyabb a balliberális pártok szavazataránya. Az öt releváns párt/pártszövetség országos szinten összesen 29,1 százalékot ért el a hazai listás eredmények tekintetében, aminél a kisebb városokban (26,4 százalék) és a községekben (19,2 százalék) érték el rosszabb arányt az említett politikai erők. A megyei jogú városokban (33,5 százalék) és a fővárosban (45 százalék) viszont összességében jobban szerepeltek (6. táblázat). Méghozzá olyannyira, hogy a budapesti arány az országos eredmény 155 százaléka, a megyei jogú városok összesített szavazataránya pedig a 115,5 százaléka felel meg.

6. táblázat. A balliberális pártok országos listás szavazóinak megoszlása a 2018-as országgyűlési választáson³⁷

	<i>Budapest</i>	<i>Magyei jogú városok</i>	<i>Kisebb városok</i>	<i>Községek</i>
MSZP-P	18,1 százalék (179 ezer fő)	14,4 százalék (166 ezer fő)	11,3 százalék (205 ezer fő)	8,7 százalék (131 ezer fő)
LMP	10,9 százalék (107 ezer fő)	8,6 százalék (100 ezer fő)	6,8 százalék (124 ezer fő)	4,8 százalék (71 ezer fő)
DK	8,7 százalék (86 ezer fő)	6,1 százalék (71 ezer fő)	5,1 százalék (93 ezer fő)	3,8 százalék (58 ezer fő)
Momentum	5,8 százalék (57 ezer fő)	3,8 százalék (44 ezer fő)	2,7 százalék (50 ezer fő)	1,6 százalék (24 ezer fő)
Együtt	1,7 százalék (16 ezer fő)	0,6 százalék (7 ezer fő)	0,5 százalék (9 ezer fő)	0,3 százalék (5 ezer fő)
Összesen	45,2 százalék (445 ezer fő)	33,5 százalék (388 ezer fő)	26,4 százalék (481 ezer fő)	19,2 százalék (289 ezer fő)

Hasonló trendeket figyelhetünk meg a jóval kisebb, 43,6 százalékos részvétel miatt a pártok törzstáborát jobban megmutató 2019-es európai parlamenti választáson is: az Együtt megszűnését követően – és a balli-

37 Hazai listás eredmény a valasztas.hu adatai alapján.

berális fordulat alkonyán járó Jobbikkal még nem számolva – immáron négy releváns pártból/pártszövetségből állt a balliberális blokk, mely országos szinten összesen 34,8 százalékos országos pártlistás eredményt ért el. Ennél a kisebb városokban (32,7 százalék) és a községekben (24,7 százalék) szerepeltek gyengébben az említett politikai erők, a megyei jogú városokban (39,5 százalék) és a fővárosban (49,2 százalék) viszont jobban teljesítettek (7. táblázat). A budapesti arány az országos eredmény 141,5 százaléka, a megyei jogú városok összesített szavazataránya pedig a 113,5 százaléka felel meg.

7. táblázat. A balliberális pártok országos listás szavazóinak megoszlása a 2019-es EP-választáson³⁸

	<i>Budapest</i>	<i>Megyei jogú városok</i>	<i>Kisebbségi városok</i>	<i>Községek</i>
DK	19,8 százalék (136 ezer fő)	18,3 százalék (130 ezer fő)	16,3 százalék (174 ezer fő)	12,4 százalék (115 ezer fő)
Momentum	17,4 százalék (119 ezer fő)	10,7 százalék (76 ezer fő)	8,4 százalék (90 ezer fő)	5,8 százalék (54 ezer fő)
MSZP-P	9 százalék (62 ezer fő)	8 százalék (57 ezer fő)	6 százalék (65 ezer fő)	4,8 százalék (45 ezer fő)
LMP	3 százalék (21 ezer fő)	2,5 százalék (17 ezer fő)	2 százalék (21 ezer fő)	1,7 százalék (16 ezer fő)
Összesen	49,2 százalék (338 ezer fő)	39,5 százalék (280 ezer fő)	32,7 százalék (350 ezer fő)	24,7 százalék (230 ezer fő)

Érdekes megvizsgálni, hogy a 2018-as pártszakadás után még erőteljesebb baloldali fordulatba kezdő Jobbik szavazataival együtt milyen eredményt ért el a baloldal az EP-választáson. A „2019-es” Jobbik baloldalra sorolásának gondolat kísérlete már csak azért is megalapozott felvétel, mert a Jobbik visszaesése – melynek következtében egy év alatt több mint 13 százalékponttal csökkent a párt szavazataránya – elsősorban a jobboldali szavazók lemorzsolódásának tudható be. A Republikon Intézet kutatása szerint a Jobbik szavazótáborának ötödét már 2015-ben is az ún. néppárti jobbkiosok adták. Az intézet meghatározása szerint a párt szinte homogén, rendpárti vagy nemzeti érzésű szavazóival ellentétben „a néppártiak a legheterogénebb politikai identitású jobbkios szavazói csoport. Értékválasztásaik alapján jóval liberálisabb szavazókról van szó,

³⁸ A valasztas.hu adatai alapján.

mint a többi csoport esetében, ami összefügg politikai múltjukkal: korábbi választásaik alapján egykori baloldali szavazók is vannak itt”.³⁹ A 2018-as parlamenti választás idejére – a Jobbik folyamatos balratolódásának köszönhetően – vélhetően tovább nőtt az ún. néppárti jobbikosok aránya, az EP-választás idején pedig már ők alkothatták a párt törzsszavazóinak többségét. A Jobbik szavazatvesztése ugyanis olyan események után következett be, amelyek jellemzően a jobboldali szavazók lemorzsolódásának „kedveztek”. Egyrészt a Jobbik 2018 nyarán bekövetkezett pártszakadása következtében olyan, a párt jobbszárnyához tartozó politikusok távoztak a pártból, mint Apáti István, Dúró Dóra, Novák Előd, Toroczkai László vagy éppen Volner János. Másrészt pedig a Jobbik politikája az EP-választási kampányban tovább közeledett a többi balliberális pártéhoz: a már 2018-ban is hangoztatott bérunió mellett a Jobbik már az Európai Ügyészséghez való csatlakozás mellett is kiállt, a migrációt illetően pedig európai megoldást sürgetett.⁴⁰

A Jobbik szavazóival együtt a balliberális oldal abszolút többséggel (52,4 százalék) rendelkezett Budapesten az EP-választáson, de a megyei jogú városokban is magas szavazatarányt ért el (45,6 százalék). Ezzel szemben a kisebb városokban (40,1 százalék) és a községekben (32,7 százalék) gyengébben teljesített ez a politikai oldal (8. táblázat). Budapesthez képest tehát 12,3, valamint 19,7 százalékponttal, a megyei jogú városokhoz képest pedig 5,5, valamint 12,9 százalékponttal volt gyengébb a kisebb városokban és a falvakban a baloldal.⁴¹

39 <http://republikon.hu/elemzesek,-kutatasok/151216-a-jobbik-szavazoi.aspx>

40 https://blob.jobbik.hu/programs/biztonsagos_europat_szabad_magyarorszagot.pdf

41 Sajnálatos módon a 2022-es országgyűlési választás alkalmával valószínűleg már nem lesz lehetőség vizsgálni az időközben Jakab Péter vezetése alá került politikai erő szavazótáborának változását: az ellenzéki pártok teljes körű közös indulása meggátolja ezt, holott érdemes lett volna elemezni, mennyiben változott volna meg az immár véglegesen balratolódott párt szavazóbázisának településszerkezeti megoszlása, illetve valós, választási eredmények által visszaigazolt támogatottsága.

8. táblázat. A balliberális pártok országos listás szavazóinak megoszlása a 2019-es EP-választáson⁴²

	<i>Budapest</i>	<i>Megyei jogú városok</i>	<i>Kisebb városok</i>	<i>Községek</i>
DK–Momentum–MSZP–P–LMP	49,2 százalék (337 ezer fő)	39,5 százalék (280 ezer fő)	32,7 százalék (350 ezer fő)	24,7 százalék (230 ezer fő)
Jobbik	3,2 százalék (22 ezer fő)	6,2 százalék (44 ezer fő)	7,4 százalék (79 ezer fő)	8 százalék (75 ezer fő)
Összesen	52,4 százalék (359 ezer fő)	45,6 százalék (324 ezer fő)	40,1 százalék (429 ezer fő)	32,7 százalék (305 ezer fő)

Budapest: állam az államban?

A közel tizenegy éve ellenzékben lévő hazai balliberális oldal is tisztában van a fenti erőviszonyokkal, és jól érzékelhetően Budapestről kiindulva kívánja elérni a kormányváltást. A 2019-es önkormányzati választás után – melyet a balliberális pártok törzsszavazóinak köszönhetően⁴³ nyert meg a fővárosban az országos szinten ellenzékben lévő politikai oldal – Budapestet a kormányzattal szembeni ellenállás legfőbb terepévé jelölték ki. A fővárost azóta is kvázi városállamként kezeli a balliberális oldal, hiszen azontúl, hogy itt próbálják bemutatni, milyen politikát folytatnának egy 2022-es kormányváltás esetén, folyamatos hatásköri és pénzügyi vitát folytatnak az Orbán-kormánnyal. Az „állam az államban” felfogás szerinti városvezetést már Karácsony Gergely főpolgármester-jelölti programja is előrevetítette, melyben egy „Budapest-alkotmány” és egy városdiplomáciai fejezet is szerepel. Ezekben többek között a főváros kormányzattól való pénzügyi függetlenségét⁴⁴ és a „kormánytól független, aktív város-

42 A valasztas.hu adatai alapján.

43 A budapesti főpolgármester-választáson Karácsony Gergely – hasonló részvétel mellett – mindössze 1,56 százalékkal kapott kevesebb voksot, mint amennyit a DK, a Momentum, az MSZP-P, a Jobbik és az LMP összesen szerzett az alig több mint négy hónappal korábban megrendezett EP-választáson: a 2019. május 26-án megtartott EP-választáson – 52,51 százalékos részvétel mellett – az említett balliberális pártok összesen 359 198 szavazatot szereztek Budapesten. Ezzel szemben Karácsony Gergelyt 2019. október 13-án – 51,47 százalékos részvétel mellett – 353 593 szavazattal választották főpolgármesterré. Mindemellett a 23 fővárosi kerületből 14-et megnyert a balliberális oldal, aminek köszönhetően a fővárosi közgyűlésben is stabil többséget szerzett. Forrás: valasztas.hu

44 Karácsony Gergely főpolgármester-jelölti programja, 7. Forrás: https://parbeszedmagyarorszagerter.hu/files/public/budapest_mindenkie_1.pdf

diplomácia” szükségességét hangsúlyozta. Utóbbi keretében Karácsony Gergely – s így közvetve a balliberális oldal – a városok számára közvetlenül elérhető uniós források mértékének növelését, a fővárosi önkormányzat brüsszeli irodájának megerősítését, a szomszédos országok jellemzően balliberális vezetés alatt álló fővárosaival való intenzívebb kapcsolatokat, „a világ progresszív nagyvárosait tömörítő nemzetközi együttműködésekben” való intenzív részvételt, valamint „a Budapesten működő, jelentős nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező szervezetekkel (például egyetemekkel)” történő aktív partnerséget tűzte ki célul.⁴⁵

Az önkormányzati választások óta eltelt közel másfél évben kifejezetten aktív volt a fővárosi vezetés a fenti kérdésekben. A pénzügyi függetlenség témája folyamatosan napirenden van, amihez a koronavírus-járvány okozta rendkívüli helyzet is hozzájárult: az önkormányzatokat érintő szolidaritási hozzájárulás vagy éppen az iparűzési adó megfelelése ugyan minden helyhatóságot érzékenyen érintett, de a főváros bírálta a legintenzívebben a kormányzat ez irányú döntéseit. Mindemellett Budapest brüsszeli irodáját is megerősítette a Karácsony Gergely vezette önkormányzat (2021-ben 37,2 millió forintról 112,1 millióra emelkedett az iroda költségvetése⁴⁶), melyet Jávor Benedek személyében egy korábbi balliberális EP-képviselő vezet. Budapest ennek megfelelően intenzíven lobbizik az önkormányzatok közvetlen uniós támogatásának bővítése érdekében, mellyel kimondatlanul ugyan, de szintén az „állam az államban” szerepet próbálja megteremtteni. Fontos hangsúlyozni, hogy ez utóbbi törekvésével nincs egyedül Budapest, hiszen a liberális oldal európai szinten is meg kívánja erősíteni a szavazóbázisának alapját képező városok pozícióit, melyek – jobboldali, konzervatív pártok országos győzelme esetén – politikai ellenpólust képezve léphetnek fel a kormányok tevékenysége ellen. Arról már nem is beszélve, hogy a pénzügyileg erősebb önkormányzatok adott esetben a balliberális hátország folyamatos és stabilabb fenntartásában is szerepet játszhatnak.

A 2020–2027-es időszakra vonatkozó uniós költségvetés, valamint a helyreállítási alap elfogadása kapcsán a többségében a liberális politikai elit által irányított Európai Bizottság és az Európai Parlament több

45 Uo. 24.

46 https://magyarnemzet.hu/belfold/javor-benedek-meghatározhatatlan-munkassagat-dijazta-karacsony-9227084/?utm_source=rss&utm_medium=referral&utm_campaign=hiraggregator

tisztviselője is az önkormányzatok közvetlen támogatása mellett állt ki. E kérdésben a magyar balliberális oldal különösen aktívnak bizonyult, és mindez nem merült ki az EP-képviselők által beterjesztett javaslatokban. A helyi politikusaik is intenzíven lobbiztak, melynek keretében 2019 szeptemberében Frans Timmermans, az Európai Bizottság alelnöke magyar balliberális polgármesterjelöltekkel tárgyalt.⁴⁷ Egy évvel később tíz balliberális városvezető – élükön Karácsony Gergely főpolgármesterrel – írt levelet Věra Jourová EU-biztosnak, valamint Katarina Barley EP-alelnöknek az önkormányzatok közvetlen támogatása érdekében,⁴⁸ 2020 decemberében pedig 249 lengyel és magyar településvezető nyúlt hasonló eszközhöz.⁴⁹ Nem meglepő, hogy a kérdésben elsősorban a magyar és a lengyel önkormányzatok és politikai szereplők a legaktívabbak, hiszen az Európai Unióban jelenleg e két országnak van olyan jobboldali konzervatív kormánya, melynek világképe szöges ellentétben áll a nyugati liberális elit világképével.

Irodalom

- Bartolini, Stefano – Mair, Peter 1990: *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilization of European Electorates, 1885–1985*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Emanuele, Vincenzo 2017: *The hidden cleavage of the French election: Macron, Le Pen and the urban-rural conflict*. <https://cise.luiss.it/cise/2017/05/07/the-hidden-cleavage-of-the-french-election-macron-le-pen-and-the-urban-rural-conflict/>
- Fischer, Claude Serge 1984: *The urban experience*. San Diego, Harcourt Brace Jovanovich.
- Gimpel, James G. – Lovin, Nathan – Moy, Bryant – Reeves, Andrew 2020: The Urban-Rural Gulf in American Political Behavior. *Political Behavior*, 2020, 1343–1368.
- Graham, D. A. 2017: Red state, blue city. *The Atlantic*, 319(2), 24–26. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2017/03/red-state-blue-city/513857/>
- Ignác Károly – Szabó Balázs 2014: Választási eredmények Budapest történelmi munkásnegyedeiben, 1994–2014. *Eszmélet*, 104., 75–98. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/39135/10_IgnaczK-SzaboB_213-236.pdf?sequence=1
- Inglehart, Ronald 1977: *The Silent Revolution – Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton, Princeton University Press.

47 https://index.hu/kulfold/eurologus/2019/09/04/kozvetlen_unios_forrasokert_lobbiznak_a_polgarmester-jeloltek/

48 https://nepszava.hu/3094529_ellenzeki-polgarmesterek-azt-javasoljak-hogy-magyarorszag-az-onkormanyzatokon-keresztul-hasznalhassa-fel-az-unios-mentocsomag-egy-reszet

49 <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20201207/vetougy-kozvetlen-eu-s-finanszirozast-kert-budapest-es-tovabbi-248-magyar-es-lengyel-onkormanyzat-460712>

- Katz, Richard S. – Mair, Peter 1995: Changing models of party organization and party democracy – The emergence of the cartel party. *Party Politics*, 1(1), 5–28.
- Knutsen, Oddbjørn 2006: *Class Voting in Western Europe – A Comparative Longitudinal Study*. Lanham, Lexington.
- Kriesi, Hanspeter – Grande, Edgar – Lachat, Romain – Dolezal, Martin – Bornschier, Simon – Frex Timotheos 2008: *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge, UK, Cambridge University Press.
- Lipset, Seymour – Rokkan, Stein 1967: Cleavage Structures, Party System and Voter Alignments. In Seymour M. Lipset – Stein Rokkan szerk. *Party System and Voter Alignments: Cross-national Perspectives*. New York, The Free Press, 196.
- Molnár Csaba 2020: Útkereső radikalizmus. A Jobbik az Országgyűlésben. In Dúró József (szerk.): *Előzés jobbról? – Radikális jobboldal Európában*. Budapest, Mathias Corvinus Collegium Alapítvány, 501–547.
- Róna Dániel 2008: A törésvonal fogalma a politikatudományban. *Politikatudományi Szemle*, XVII/4. 121–144. http://www.poltudszemle.hu/szamok/2008_4szam/2008_4_rona.pdf
- Sartori, Giovanni 1969: From the Sociology of Politics to Political Sociology. *Government and Opposition*, Vol.4 (2), 195–214.
- Simmel, Georg 1950 [1903]: The Metropolis and Mental Life. Adopted by D. Weinstein from Kurt Wolff (trans.) *The Sociology of Georg Simmel*. New York, Free Press, 409–424. <https://condor.depaul.edu/dweinste/theory/M&ML.htm>
- Tausanovich, Chris – Warshaw, Christopher 2014: Representation in Municipal Government. *American Political Science Review*, 108, no. 3. (August 2014), 605–641. https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/96162/Warshaw_Representation%20in.pdf?sequence=1&is-Allowed=y